

Правова культура: поняття, елементи та рівні

О.П. Єгоров
здобувач,
Міжрегіональна академія
управління персоналом
Науковий керівник:
к.ю.н., доц. Мазур Т.В.

Статтю присвячено дослідженню проблематики поняття «правова культура». Проаналізовано основні підходи до вивчення вказаного поняття. Розглянуто подібні риси в розумінні правової культури, її елементів та рівнів. Визначено особливості розвитку правової культури сучасного українського суспільства.

Статья посвящена исследованию проблематики понятия «правовая культура». Проанализированы основные подходы к исследованию указанного понятия. Рассмотрены подобные черты в понимании правовой культуры, ее элементов и уровней. Определены особенности развития правовой культуры современного украинского общества.

The article is devoted for researching the problems of the concept of legal culture. Different points of view are examined in relation to the concept of legal culture. Similar lines are probed in understanding of legal culture, its elements and levels. Also in the article the author pays attention on the main features of development the legal culture in modern Ukrainian society.

Ключові слова: право, культура, правова культура, правова соціалізація, правова освіта, правове виховання.

Постановка проблеми

Нині в Україні відбуваються кардинальні державно-політичні, соціально-економічні та правові зміни. Побудова правової держави та громадянського суспільства вимагають нових підходів у вирішенні фундаментальних проблем правової теорії, формуванні моральних і правових ідеалів суспільства та високої правової культури.

Актуальність дослідження проблематики поняття «правова культура» та її елементів полягає в тому, що рівень цієї культури в державі є показником розвитку суспільства, умовою становлення правової держави.

Усе вищевикладене обумовлює необхідність теоретичного дослідження проблематики поняття «правова культура», її елементів та рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню вказаного питання присвятили наукові праці О.В. Аграновська, С.С. Алексеев, В.Д. Бабкін, В.В. Го-

ловченко, С.Д. Гусарев, В.І. Каменська, М.І. Козюбра, В.В. Копейчиков, В.О. Котюк, А.Ф. Крижанівський, В.М. Кудрявцев, П.М. Рабінович, А.Р. Ратинов, А.П. Семітко, В.Ф. Сіренко, С.І. Тихоміров, Ю.С. Шемшученко та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Науково-теоретичне розроблення зазначеної проблематики, зокрема дослідження питань узагальнення поняття «правова культура», визначення її складових елементів та рівнів потребує подальшого опрацювання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження проблемних питань щодо визначення поняття «правова культура», її складових елементів та рівнів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Правова культура суспільства, як предмет дослідження, передбачає ана-

ліз усього правового життя суспільства, всієї правової дійсності.

На сьогодні існує багато визначень поняття «правова культура».

Ряд науковців, зокрема, Г.І. Балюк, висловлювали думку щодо ототожнення правової культури з правовою надбудовою суспільства [5, с. 6], інші, зокрема, Є.А. Лукашева та Р.К. Русинов, вбачають у ній один із елементів правової надбудови [17, с. 41; 21, с. 119-120]. Ціла плеяда науковців на чолі з В.В. Копейчиковим визначає правову культуру через категорію «цінності» [11].

Розглядаючи правову культуру, деякі дослідники, зокрема, С.С. Алексєєв, підкреслюють і суб'єктивний чинник у понятті «правова культура», тобто значне місце займають особисті, психологічні властивості людини, спрямованість її дій та вчинків, пов'язаних із правовою поведінкою [1, с. 214].

Так, Г.І. Балюк включає до поняття «правова культура» особливості знання права, розуміння його сутності та принципів, ціннісних властивостей та якостей, а також повагу до закону, впевненість у справедливості права та гуманності правосуддя, звичку дотримуватися правових приписів, права в цілому. Тобто правова культура особистості передбачає не лише знання та розуміння права, а й правові судження [5, с. 9]. Виходячи з цього, правова культура особистості – це її позитивна правова свідомість у діяльності. Правова культура зводиться до діяльності, яка відповідає прогресивним досягненням суспільства у правовій сфері та завдяки якій постійно проходить правове забезпечення самої особистості [6, с. 90].

На протипагу цьому, О.Б. Венгеров правову культуру характеризує як рівень правосвідомості. Крім того, для неї є характерною інтенсивність переконань у цінності права [7, с. 585].

Іншу точку зору висловлював М.М. Кейзеров, зазначаючи, що в поняття «правова культура» необхідно включити політичну оцінку права та правової поведінки, правотворчу діяльність та правову науку [13, с. 17].

Доповнюючи вищевикладені думки,

В.П. Сальников до поняття «правова культура особистості» додає прогресивну діяльність, зазначаючи, що вона містить усі цінності, так чи інакше пов'язані з функціонуванням права, системи його норм та принципів [4, с. 23].

Інші автори, зокрема, В.І. Камінська та А.Р. Ратінов, розглядають правову культуру як систему матеріалізованих та ідеальних елементів, що належать до сфери дії права і відображаються у свідомості та поведінці людей [12, с. 43].

Оціночну характеристику правової культури відзначає О.В. Аграновська. При цьому науковець характеризує її як систему поглядів, оцінок, переконань, установок щодо важливості, необхідності, соціальної цінності юридичних прав та обов'язків, які формують позитивне відношення до права, законності, правопорядку, забезпечують соціальну поведінку в правовій сфері, виступаючи методами правового регулювання суспільних відносин, заснованих на інтелектуально-психологічному відношенні до правопорядку [3, с. 21].

На думку В.В. Копейчикова, правова культура є системою правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші найважливіші соціальні цінності [11, с. 140].

Отже, можна припустити, що правова культура є певним ставленням кожної людини до прав інших людей, повага до них.

Правова культура проявляється в накопичених правових цінностях, які відносяться до духовної культури, та має практичну спрямованість, як і культура управління, і складається із взаємопов'язаних елементів. Основні з них:

- стан правосвідомості в суспільстві (ступінь розуміння права);
- стан законності;
- стан законодавства;
- стан практичної роботи в галузі права [2, с. 269-270].

Правова культура пов'язана як із оцінкою рівня знання та розуміння права, так і з розвиненістю відчуття закон-

ності. Одним із найважливіших проявів культури є законність. Рівень культури в галузі юриспруденції залежить від поваги, з якою законодавець ставиться до створюваних ним норм.

Стан законодавства не лише характеризує втілення у праві загальнолюдських принципів, а й передбачає наукову побудову законодавства, знаходження оптимальних методів регулювання певних відносин, неухильне додержання правотворчої процедури.

Варто зазначити, що правова культура пов'язана з культурою суспільства в цілому. Не викликає жодних сумнівів взаємозв'язок культури та права. Забезпечення високого рівня правової культури населення означає підвищення культурного рівня громадян, рівня високої організованості, гарантованості прав особи. Усе це входить у поняття культури поведінки людей і є елементом громадянського суспільства [2, с. 270-271].

Можна визначити три стани правової культури особи:

- 1) правові орієнтації;
- 2) діяльність із реалізації правових орієнтацій;
- 3) результати реалізації правових орієнтацій.

Варто зазначити, що, на думку деяких авторів, зокрема, М.М. Марченка, правова культура особи проявляється в її підготовленості до сприйняття правових ідей і законів, в уміннях і навичках, а також оцінці знань та умінь. Таким чином, правова культура – це особливе соціальне явище, що може сприйматися як якісне правове виховання особистості та суспільства і підлягає структуруванню за різними підставами [2, с. 361-362].

Посилання в понятті «правова культура» на рівень розвитку правового життя суспільства містить такі елементи:

- 1) усвідомлення необхідності дослідження якісного, ідеального стану правової культури (визначення необхідного рівня правової культури, максимального можливого в конкретних умовах);
- 2) оцінку наявного стану розвитку

культури у правовій галузі через призму її цільового стану [22, с. 21].

Так, правова культура – це системна якість (якісний стан), яка «знімає» чи «відображає» як наявний рівень розвитку правового життя суспільства, так і критерій, на основі якого проходить оцінка наявного рівня [16, с. 475].

Отже, за рівнем правової культури можна визначити загальний стан правової системи суспільства, законодавства, діяльності судів, усіх правоохоронних органів, правосвідомості всього населення держави, що відображає рівень розвиненості права та правосвідомості, засвоєння правових цінностей, здійснення вимоги верховенства права.

Проте правова культура є явищем більш широким і включає в себе високий розвиток усієї правової системи, достойне місце права в житті суспільства, здійснення його верховенства [2, с. 51-52].

Елементами правової культури особи виступають право, правосвідомість, правові відношення, законність і правопорядок [23, с. 472].

Так, правовідносини – це індивідуалізовані суспільні відносини, взаємна поведінка учасників яких юридично закріплена та забезпечується можливістю (засобами) державного примусу [24, с. 182].

Законність – це правовий режим суспільного життя, що полягає в неухильному дотриманні юридичних норм усіма її правоздатними суб'єктами [24, с. 247].

Правопорядок – це суспільний порядок, закріплений юридичними нормами [24, с. 253].

Ці елементи характеризують лише рівень правової культури суспільства. Змістом поняття «правова культура» охоплюється не лише правосвідомість, право, законність і т. п., а й характер, рівень, ступінь їх розвитку. Структура правової культури особи є доволі багатогранною. Можна визначити декілька зрізів правової культури: інтелектуальний, емоційно-психологічний та поведінковий.

Правова культура особи виражається

у трьох станах, а саме: правових культурних орієнтаціях, творчій діяльності з їх реалізації, результаті реалізації цих орієнтацій. Правова культура індивіда проявляється в його підготовленості до сприйняття прогресивних, цивілізованих правових ідей і законів, в уміннях і навичках користуватися правом, а також в оцінці власних знань права. З цих позицій культура особи характеризується наявністю правових орієнтацій у творчій діяльності, в процесі якої людина набуває чи розвиває свої правові знання, вміння, навички. Правова культура є результатом культурної діяльності, в процесі якої особа набуває чи розвиває свої правові знання, вміння, навички [16, с. 475].

Заслуговує на увагу думка В.М. Кудрявцева, В.П. Казимирчука про те, що в оцінці рівня правової культури значну роль відведено загально-цивілізаційним критеріям. До них належать:

- 1) формування у членів суспільства відчуття причетності до правового порядку суспільства;
- 2) суспільне усвідомлення принципу верховенства права;
- 3) формування відповідних знань та логічно-правового мислення;
- 4) удосконалення системи законодавчо-правового забезпечення, у тому числі підвищення рівня законотворчої діяльності;
- 5) чітке розмежування законодавчої та виконавчої гілок влади;
- 6) вивчення та сприйняття світового досвіду правового регулювання суспільних відносин [16, с. 476].

Правова культура є показником соціального розвитку людини, по-перше, її рівня; по-друге, її спрямованості. Із цих позицій структура правової культури особи виступає ніби в подвійній якості – типі людської діяльності та її орієнтації на право, його галузь, окремий закон.

Вивчення структури поняття «правова культура» пов'язане із системою пізнання правових явищ, серед яких виділяють буденний, професійний і теоретичний рівні правової культури [20, с. 368].

Буденний рівень правової культури обмежений щоденними рамками життя людини при її зіткненні з правовими явищами. Специфіка буденної правової культури проявляється на рівні здорового змісту (глузду) і використовується людьми у буденному житті [20, с. 368].

Професійний рівень правової культури складається у тих осіб, які фахово займаються правовою діяльністю. У процесі безпосередньої взаємодії з правовими явищами у них виробляється професійний рівень правової культури. Особам, які мають такий рівень культури, властивий більш високий ступінь знань і розуміння правових явищ, а також професійної поведінки. Професійна правова культура у цьому разі виступає як певний рівень правової свідомості та юридичної практики особи, що сприяє ширшому застосуванню форм і методів професійної діяльності, орієнтованої на повагу до гідності особи, визнання і дотримання прав і свобод людини [20, с. 368].

Професійна правова культура включає в себе такі елементи:

- 1) виховання у людини, яка професійно займається юридичною діяльністю, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення;
- 2) формування життєвих цілей і моральних ідеалів;
- 3) прищеплення необхідних моральних якостей і здобуття правових знань;
- 4) виховання самосвідомості і здатності до об'єктивної моральної оцінки своєї професійної діяльності;
- 5) розвиток вольового саморегулювання у психологічно складних ситуаціях;
- 6) активне використання особистого прикладу, високо етичної, моральної поведінки юриста [20, с. 368].

Правова культура теоретичного рівня це наукові знання про сутність, характер і взаємодію правових явищ. Вона виробляється колективним зусиллям учених-філософів, соціологів, юристів, працівників із досвідом суспільної роботи [20, с. 368].

Висновки

1. Правова культура проявляється в накопичених правових цінностях, які належать до духовної культури, має практичну спрямованість поряд із культурою управління та складається із взаємозв'язаних елементів.

Правова культура – це вид діяльності та джерело юридичної інформації.

2. Елементами правової культури виступають право, правосвідомість, правові відношення, законність і правопорядок, правомірна діяльність суб'єктів.

3. Виділяють буденний, професійний і теоретичний рівні правової культури.

Буденний рівень правової культури обмежений щоденними рамками життя людини при їх зіткненні з правовими явищами.

Професійний рівень правової культури складається у тих осіб, які фахово займаються правовою діяльністю. У процесі безпосередньої взаємодії із правовими явищами у них виробляється професійний рівень правової культури. Особам, які мають такий рівень культури, властивий більш високий ступінь знань і розуміння правових явищ, а також професійна поведінка.

Правова культура теоретичного рівня – це наукові знання про сутність явищ.

Список використаних джерел

1. Алексеев С.С. Общая теория права: курс в 2-х т. – М. : Юридическая литература, 1981. – Т. 1. – 360 с.
2. Алексеев С.С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования. – М. : Статут, 1999. – 416 с.
3. Аграновская Е.В. Правовая культура и обеспечение прав личности. – М. : Юридическая литература, 1974. – 126 с.
4. Аржанов М.А. Государство и право в их соотношении. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 287 с.
5. Балюк Г.И. Взаимосвязь правовой культуры и социалистической демократии. – К.: Знание, 1984. – 48 с.
6. Береза С.В. Правова культура: поняття та загальна характеристика // Держава і право. – 2005. – Вип. 28. – С. 89-94.
7. Венгеров А.Б. Теория государства и права. – М. : Юриспруденция, 1998. – 528 с.
8. Гегель Г.В.Ф. Философия права. – М. : Мысль, 1990. – 526 с.
9. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. – М. : Мысль, 1977. – Т. 3. – 471 с.
10. Діденко Н.Г. Соціальні та юридичні аспекти правової культури // Правова культура і підприємництво. – Донецьк. – 1999. – С. 25-28.
11. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
12. Каминская В.И., Ратинов А.Р. Правосознание как элемент правовой культуры // Правовая культура и вопросы правового воспитания. – М., 1974. – С. 42-43.
13. Кейзеров Н.М. Политическая и правовая культура: методологические проблемы. – М. : Юридическая литература, 1983. – 232 с.
14. Красавчиков О.А. Основные черты и значение социалистической правовой культуры // Советское государство и право. – 1968. – № 6. – С. 16-20.
15. Кудрявцев В.Н. Казимирчук В.П. Современная социология права. – М. : Юристъ, 1993. – 297 с.
16. Кушнір Н.П. Поняття та значення правової культури суспільства // Держава і право. – 2005. – Вип. 27. – С. 474-478.
17. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность. – М. : Наука, 1986. – 264 с.
18. Проблемы общей теории права и государства / под ред. В.С. Нерсесянца. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 278 с.
19. Общая теория права и государства / под ред. В.В. Лазарева. – М. : Юристъ, 1997. – 520 с.
20. Общая теория государства и права / под ред. М.Н. Марченка. – М. : Зерцало, 2002. – Т. 3. – 528 с.
21. Русинов Р.К. Правовая культура как средство обеспечения законности // сб. учен. трудов. – Свердловск, 1972. – Вып. 17. – С. 117-123.

22. Семитко А.П. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, процесс. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 172 с.

23. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.

24. Спиридонов Л.И. Теория государства и права: курс лекций. – С-Пб: Изд-во высш. шк. МВД России, 1995. – 300 с.

25. Чхиквадзе В.М. Социалистическая демократия, культура и правопорядок // Соц. законность, 1970. – № 1. – С. 7.

26. Шупінська О.В. Становлення і розвиток правової культури як правовий прогрес людства // Ідеологія державотворення в Україні. – К., 1997. – С. 132-136.